

Národ je národ, národ je stát, národ je etnická skupina, národ je... *

Události minulého desetiletí dnes už přesvědčují i zcela příležitostně pozorovatele světové politiky o tom, že hlavní a rostoucí hrozbou pro politickou stabilitu většiny států je etnonacionalismus. Míslo aby byl pozorovatel světové politiky svědkem vývoje stabilních států či nadstátních společenství, vidí sled situací, kdy spolu soupeří různé loajality a lidé potvrzují, že intuitivní pouto k nějaké reformální a nestrukturované podmožně lidstva je mnohem silnější a mocnější než vazby, které je spojují s formální a právní státní strukturou, v níž se nacházejí. Současné či nedávné případy rozsáhlého násilí v takových státech Třetího světa, jako jsou Barma, Burundi, Čad, Etiopie, Filipíny, Guyana, Indie, Irák, Keňa, Malajsie, Nigérie, Pákistán, Súdán, Thajsko, Turecko a Uganda (abychom uvedli pouze několik z takto zasazených států), víc než dostatečně dosvědčují, že se režimům obecně nedají přimět podstatnou část občanů převést základní loajalitu z určité lidské skupiny na stát.¹ Ukázalo se, že ani starší, formálně integrovanější státy Prvního světa nejsou imunní. Etnicky motivované nepokoje se objevily v Belgii, Dánsku, Francii, Itálii, Kanadě, Nizozemsku, Rakousku, Spojeném království a ve Švýcarsku.²

* Přeloženo z anglického originálu „A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group“ v *Ethnic and Racial Studies* 1, 1978, s. 377–399. Copyright © 1978 by Taylor & Francis Ltd. Vydáno se svolením Taylor & Francis Ltd., 11 New Fetter Lane, London EC4P 4BE (http://www.tandf.co.uk/journals).

¹ Ujhější výčet a další podrobnosti ohledně asijských států podává autor ve stati „An Overview of the Ethnic Composition and Problems of Non Arab Asia“, *Journal of Asian Affairs*, I (jaro 1976), s. 9–25; ohledně afrických států pak v „Nation-Building or Nation-Destroying?“, *World Politics* XXIV (duben 1972), zvláště s. 352–354.

² Podrobněji o tom autor pojednává v „The Political Significance of Ethnonationalism within Western Europe“ v Abdul Said a Lutz Simmons (red.), *Ethnicity in*

...
V prvních dvou desetiletích po druhé světové válce se běžně předpokládalo, že: 1. nově se utvářející státy Třetího světa zvíťezí v zápase o loajalitu nad „kmenovou“ věrností; 2. druhá světová válka obyvatelé západní Evropy naučila, že nacionalismus je pro moderní dobu příliš úzce omezeným východiskem, a proto se jejich základní identitou rychle stává nadnárodní a nadstátní vědomí evropanství; 3. vysoce centralizovaná, „monolitická“ marxisticko-leninská struktura (struktury) spolu s účinnou indoktrinací lidí zásadami marxisticko-leninské ideologie způsobuje, že úvahy o takových silách, jako je etnonacionalismus, v ní zkrátka přestávají být relevantní.

To, proč tolik badatelů nepředvidalo odpor, s jakým se integrace státu ve skutečnosti setkává, má řadu důvodů. Na jiném místě vypočítává autor dvanáct navzájem se překrývajících a podporujících prvků, které k tomu přispěly,³ a tento výčet by bylo nepochybně možno dále rozšiřovat. Tématem této stati stani však je nejvýznamnější faktor vysvětlující neshodu mezi vědeckými očekáváními a skutečností, jímž je základní nepochopení povahy nacionalismu.

Nejzákladnější chyba, již nacházíme ve vědeckých přístupech k nacionalismu, je tendence ztotožňovat nacionalismus s pocitem loajality vůči státu spíše než s loajalitou vůči národu. Toto matení vede badatele k předpokladu, že vztah nacionalismu k integraci státu je spíše funkcionální a podpůrný než dysfunkční a skeptický. A jelikož panuje obecná shoda v tom, že nacionalismus zůstává podmanivou a dominantní motivační silou, spojení nacionalismu a státu se chápe jako téměř jednoznačná záruka vítězství státu nad všemi dalšími konkurenčními ucházejícími se o loajalitu jeho obyvatel.

Omyl daný nesprávným ztotožňováním nacionalismu s loajalitou vůči státu je důsledkem mnohem obecnějšího terminologického nedůduhu, který sužuje zkoumání světové politiky. Jako čtyři pojmy, které jsou pro světovou politiku nejdůležitější, je těžké uvést něco jiného než stát, národ, národní stát a nacionalismus. Tyto čtyři termíny jsou však navzdory svému ústřednímu postavení zatíženy nejednoznačností, protože jsou užívány nepřesně, nedůsledně a často zcela nesprávně.

an International Context, Transaction Books, Inc., Edison, N.J., 1976, s. 110–133, a v „Ethnonationalism in the First World: The Present in Historical Perspective“ v Milton Esmar (red.), *Ethnic Pluralism and Conflict in the Western World*, Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 1977, s. 19–45.

³ „Nation-Building or Nation-Destroying?“, *World Politics*, XXIV (duben 1972), zvláště s. 332–355.

Ve studii nacionalismu, již roku 1939 provedl Královský institut pro mezinárodní záležitosti, se píše, že „mezi jinými komplikacemi, které ztěžují zkoumání ‚nacionalismu‘, zaujímá přední místo problém jazyka“.⁴ Za čtyři desetiletí, která od té doby uběhla, jazyková džungle obklopující pojem nacionalismus ještě zhoustla.

Zvlášť paradoxní je, že se obecně rozšířené nesprávné užívání většíny základních termínů toleruje v době, kdy tolik autorů věnujících se této oblasti zdůrazňuje potřebu přesnějšího a vědeckějšího slovníku.

Jedním z nejběžnějších projevů terminologické svobody je zaměňování slov *stát* a *národ*. Tato tendence je zarážející, protože v jedné rovině si je většína badatelů zcela jasně vědoma zásadních rozdílů mezi těmito dvěma pojmy. Stát je hlavní politická podmožina světa. Jako takový se snadno definuje a — což je pro naši diskusi důležitější — snadno se vymezuje kvantitativně. Například Peru lze definovat jednoduchým pojmovým vymezením jako teritoriálně-politickou jednotku s 16 miliony obyvatel, pokrývající plochu 1 285 216 km² a nacházející se na západním pobřeží jižní Ameriky zhruba mezi 69° a 80° západní délky a 0° a 18° jižní šířky.

Definovat a pojmově vymezovat národ je mnohem obtížnější, protože podstata národa je nehmateľná. Touto podstatou je psychologická vazba, která spojuje určité lidi a v jejich podvědomém předsvědčení je zcela zásadně odděluje od všech ostatních. Povahou tohoto pouta a jeho ztotoj jsou mlhavé a těžko posížitelné a autoři, kteří se je posilnout pokoušejí, obvykle přiznávají, že definovat národ je tedy těžké. Všeobecný slovník mezinárodních vztahů například uvádí následující definici národa:

Společenská skupina, která má společnou ideologii, společné instituce a zvyky a *pocit* homogenity. „Národ“ je těžké definovat natolik přesně, aby jej bylo možno odlišit od jiných seskupení, jako jsou například náboženské sekty, které vykazují některé stejné charakteristiky. V národě je však také přítomen silný skupinový *pocit* příslušnosti, spojovaný s určitým územím, které je pokládáno za výlučné jeho.⁵

I když v této konkrétní definici je klíčovým slovem *pocit*, kdežto jiní autoři mohou užívat pojmu *dojem* či *intuice*, abstraktní podstata národa

⁴ *Nationalism: A Report by a Study Group of Members of the Royal Institute of International Affairs*, Oxford University Press, London, 1939, s. xvi.

⁵ Jack C. Plano a Roy Olton, *The International Relations Dictionary*, Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1969, s. 119. Kurzřva dodána.

se v *definicích* obvykle chápe správně. Ale poté, co se pozornost zaměří na toto podstatné psychologické pouto, už nenásleduje hlubší zkoumání jeho povahy. Po definování národa jako v podstatě psychologického jevu je pak u takových autorů ve skutečnosti pravděm, že jej berou jako dokonalé synonymum zcela jiného a veskrze konkrétního pojmu stát.

Nejasnost obklopující podstatu *národa* nemizí, ani když se omezíme na jeho správný, nepolitický význam – lidskou kolektivitu. Jak odlišit národ od jiných lidských kolektivit? Shora uvedená definice hovoří o „pocitu homogenity“. Jiné mluví o dojmu totožnosti, jednotnosti, přináležení nebo o druhovém vědomí. Všechny takové definice však působí poněkud rozpačité, takže se jim nedaří odlišit národ od četných jiných typů skupin. A tak si lze představit, že předchozím kritériím dosti přesně vyhovují jak amišové, tak apalačtí horalé i starousedlíci ve státě Maine.

Až na sporadické výjimky se autoři snaží vyhýbat charakterizaci národa jako přibuzenské skupiny a obvykle výslovně odmítají, že by tu hrála úlohu představa společné krve. Podporují je v tom údajně dokládající, že většína skupin, které si činí nárok na národní identitu, ve skutečnosti obsahuje několik genetických linií. Takový přístup však pomní moudrost staré poučky, podle které při analýze sociopolitických situací v konečném důsledku nezáleží na tom, *co je*, ale na tom, *co si lidé myslí, že je*. Podvědomé přesvědčení o zvláštním původu a vývoji skupiny je důležitou ingrediencí národní psychologie. Když člověk tvrdí, že je Číňan, ztotožňuje se nejenom s dnešním čínským lidem a kulturou, ale s čínskými lidmi a jejich konáním napříč časem. Čínská komunistická strana apelovala v roce 1937 právě na takové vnímání zvláštního původu a vývoje:

Víme, že máme-li proměnit slavnou budoucnost v novou, nezávistlou, svobodnou a šťastnou Čínu, musí se do tohoto společného zápasu odhodlaně a neúnavně zapojit všichni naši krajané, jeden každý horlivý potomek Čchin Š'-chuang-tiho [legendárního prvního čínského císaře].

... náš velký čínský národ se svou dlouhou historií je neporazitelný.⁶

Podobným pokusem o aktivaci mohlutné psychologické vlny založené na intuitivním pocitu pokrevního přibuzenství byla Bismarck-

⁶ Conrad Brandt, Benjamin Schwartz a John Fairbank, *A Documentary History of Chinese Communism*, George Allen and Urwin Ltd., London, 1952, s. 245. Vsuška dodána.

kova slavná výzva k německému lidu – neohlížející se na názory jeho jednotlivých politických vůdců –, „at myslí svou krví“. Nevysloveným předpokladem čínského (či německého) národa je, že v jakési mlhavé předhistorické době tu existoval čínský (či německý) Adam s Evou a že potomstvo tohoto páru se až do současnosti vyvíjí v podstatě bez příměsí. Uznání tohoto rozměru národa vedlo v 19. a 20. století řadu spisovatelů k tomu, že jako synonymum *národa* užívali slovo *rasa* – odkazování k německé či anglické rase bylo zcela běžné.

Jelikož národ je spíše sebedefinující seskupení, než takové, které by bylo definováno druhými, obecně sdílené přesvědčení o jednotném původu skupiny nemusí být – a zřídka kdy je – v souladu s fakty.

Anglické slovo *nation* pochází z latiny, a když se začalo poprvé užívat, jasně vyjadřovalo představu společných pokrevních pout. Odvozovalo se od minulého participia slovesa *nasci*, které znamená narodit se. Konotací latinského podstatného jména *natio* tedy byl *rod* či *rasa*. Termínů užívané k popisu lidských kolektivů (například rasa či třída) naneštěstí svádějí k neobyčejně vysoké míře literární licence a *národ* v tom rozhodně není výjimkou.⁷ Na některých středověkých univerzitách tak *natio* studenta označovala, z které části země pochází. Když ale bylo toto slovo na konci 13. století přejato do anglického jazyka, jeho základní konotací byla pokrevně spřízněná skupina. Jistý etymolog však uvádí, že na začátku 17. století se slovo *nation* užívalo také k charakterizaci obyvatel země, a to bez ohledu na etnickou či národní skladbu populace, a začalo tak nahrazovat méně specifické lidské kategorie jako *lid* či *občane*.⁸ Tato nešťastná praxe přetrvává dodnes a vysvětluje, proč se tak často setkáváme s tím, že se o amerických občanech hovoří jako o americkém národě. Ať už jsou Američané čimkoli (a mohou docela dobře být *sui generis*), národem v původním smyslu slova nejsou. Nebláhý zvyk nazývat Američany národem a slovně tak zařazovat Američana do stejné kategorie jako Němce, Číňana, Angličana atd. však badatele svádí k mylným analogiím. I když mohou být Američané hrdí na to, že jsou „národem přistěhovalců“ s tradicí „tavního lyžlíku“, absence společného původu může také znamenat,

že je pro ně těžší a snad i nemožné instinktivně chápat ideu národa ve stejné dimenzi a se stejně pronikavou jasností jako Japonci, Bengálci nebo Kikujové. Pro Američana je těžké pochopit, co pro Němce znamená být Němcem či pro Francouze být Francouzem, protože psychologický účinek toho, že je Američanem, není přesně srovnatelný. Některé z asociací tu chybějí, jiné mohou být zcela odlišné.

Mnohem škodlivější je však pro zkoumání nacionalismu sklon užívat termín národ jako náhražku za teritoriální právní jednotku, stát. Jak se tato praxe rozvinula, není jasné, i když relativně běžnou se podle všeho stala na konci 17. století. Nabízejí se dvě možná vysvětlení tohoto vývoje. Jedno se týká rychlého rozšíření doktríny suverenity lidu, k němuž přiblížně v té době přispěly práce takových autorů, jako byl Locke. Identifikací *lidu* se zdrojem veškeré politické moci učinila tato revoluční doktrína z lidu a státu téměř synonymy. Z *letai c'est moi* se stalo *letai c'est le peuple*. Slova národ a stát tak začala znamenat téměř totéž, neboť tu byla, jak jsme se už zmínili, tendence ztotožňovat národ s celým lidem či se všemi občany. Francouzská *Deklarace právu člověka a občana* tak mohla vyhlásit, že „zdroj veškeré svrchovanosti nevynutitelně tkví v národě; žádá skupina, žádá jednotlivec nemůže uplatňovat autoritu, která by z něho výslovně nevycházela“. I když si to tvrdili deklarace možná neuvědomovali, k „národu“, o kterém hovořili, patřili nejen Francouzi, ale též Alesané, Baskové, Bretonci, Katalánci, Korsičané, Provensálci a Vlámové.

Je také pravděpodobné, že se zvyk navzájem zaměňovat termíny *národ* a *stát* rozvinul tím, že byly užívány jako alternativní zkratky výrazu *Národní stát*. Samo to, že se toto spojení ujal, je dokladem vědomí zásadních rozdílů mezi *národem* a *státem*. Jeho účelem bylo charakterizovat teritoriálně politickou jednotku (stát), jejíž hranice se shodují či přibližně shodují s teritoriálním rozložením národní skupiny.⁹ Přesněji řečeno popisovalo situaci, kdy měl národ svůj vlastní stát. Spojení *národní stát* se ale naneštěstí začalo nerozlišeně aplikovat na všechny státy. Jistý autor tak prohlásil, že „základním faktem světa je, že ho z větší části tvoří národní státy“.⁹ Správně by měl říci, že „základním faktem světa je, že ho z větší části tvoří národní státy“. Zkoumání

⁷ Nejnovějším příkladem volného nakládání s pojmem národ je práce nazvaná *Les-bický národ*, která vyšla ve Spojených státech.

⁸ Raymond Williams, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, Oxford University Press, New York, 1976, s. 178.

⁹ Louis J. Halle, *Civilization and Foreign Policy*, Harper and Row, New York, 1952, s. 10. Další příklad toho, že se o státech hovoří jako o národních státech – zde konkrétně o Spojeném království a Sovětském svazu –, najde čtenář v Dankwart Rustow, *A World of Nations*, Brookings, Washington, 1967, s. 30. Viz též Rustowovy závěrečné poznámky (s. 282): „Svým dílem přispěje k historii konce 20. století více

132 entit v roce 1971 obecně polkádanych za státy přineslo následující specifikaci:

1. Pouze 12 států (9,1 %) lze oprávněně charakterizovat jako národní státy.
2. Dvacet pět států (18,9%) zahrnuje národ či potenciální národ představující více než 90 % celkové populace státu, ale také důležitou menšinu.¹⁰
3. Dalšíh 25 států (18,9%) zahrnuje národ či potenciální národ představující 75–89% populace.
4. Ve 31 státech (23,5%) představuje největší etnický živel 50–74% populace.
5. Ve 39 státech (29,5%) představuje největší národ či potenciální národ méně než polovinu populace.

Kdyby byly všechny státy národními, žádná velká škoda by z jejich označování za národy nezešla a lidi, kteří by tvrdili na rozlišování mezi *národem a státem*, bychom mohli pomínout jako jazykové puirity či sémantické pedanty. Tam, kde se *národ a stát* v podstatě shodují, je jejich vzájemné zaměňování bezvýznamné, protože v obecném povědomí nerozlišitelně splývají. Stát je vnímán jako politické prodloužení národa a apelace na stát spouští stejně pozitivní psychologické reakce jako apelace na národ.

...
At už je počáteční důvod zaměňování *národa a státu*, jakýkoli, stačí se jen krátce zamyslet, a hned budeme mít představu, jak všudypřítomný je účinek tohoto bezstarostného zacházení s terminologií v intelektuálně-kulturním prostředí, v němž se zkoumání nacionalismu nutně odehrává. Společnost národů a Organizace spojených národů jsou

než 130 skutečných či takzvaných *národů*...“ Dále víz též od autora této stati „Ethnonationalism in the First World: The Present in Historical Perspective“, *op. cit.*, zvláště s. 20–21.

¹⁰ Potenciálním národem je míněna skupina lidí, kteří mají, jak se zdá, všechny nezbytné předpoklady národní identity, zatím si ale neurozvinuli vědomí své totožnosti a příslušnosti k jednomu společenství, ani přesvědčení o vzájemném pojetí svých osudů. Antropologové o nich obvykle mluví jako o etnolinguistických skupinách. Jejich pocit základní identity je stále omezen na místo, širší rodinu, rod či kmen. S takovou populací ve stadiu před ustavením národa se můžeme setkat například v andských státech a jihužpadní Asii.

zjevně nesprávná pojmenování. Obor zvaný mezinárodní vztahy by se měl správně označovat jako *mezistátní vztahy*.¹¹ Na jednom seznamu současných organizací najdeme šedesát šest těch, jejichž název začíná slovem *Mezinárodní* (např. Mezinárodní soudní dvůr a Mezinárodní měnový fond), přestože žádná z nich nemá ani skladbu svých členů, ani svou funkci k národním žádný vztah. Dalšími významnými ilustracemi obecné, nicméně nesprávné tendence ztotožňovat stát a národ je mezinárodní právo a mezinárodní organizace. Národní důchod, národní bohatství, národní zájem apod. se ve skutečnosti týkají záležitosti států. Malapropismus *transnacionální* (a dokonce *transnacionalismus*), který se objevuje poslední dobou, popisuje mezistátní, mezinárodní vztahy. Dalším z četných nesprávných označení, která matou chápání národního fenoménu, je *nacionalizace* (či *znárodnění*).

Vzhledem k tak beznadějnému matení pojmu národ a stát snad příliš nepřekvapuje, že *nacionalismus* začal znamenat identifikaci se státem spíše než loajalitu vůči národu. Této chyby se dopouští dokonce i *Slovník mezinárodních vztahů*, jehož definici *národa* jsme uvedli, protože správně chápe psychologickou podstatu národa. Po pečlivé poznámce, že „národ může tvořit část státu nebo pokračovat hranice jednoho státu“, na jiném místě o *nacionalismu* říká, že „čini stát konečným ohniskem loajality jedince“.¹² Kromě toho se v něm o nacionalismu píše, že „je jakožto masová emoce nejmocnější politickou silou působící ve světě“.¹³ Jen málo lidí by s tímto zhoznocným sly nacionalismu nesoouhlasilo a právě u tom spočívá problém. *Badatel zkoumající politický vývoj, přesvědčený o síle nacionalismu a domnívající se, že nacionalismus je ve službách státu, je už dopředu naprogramován k tomu, aby předpokládal, že nové afické a asijské státy se zcela přirozeně stanou ohniskem loajality svých obyvatel.*

¹¹ Přehlédneme-li namátkou knihy vydané ve Spojených státech pro vysokoškolské kurzy světové politiky, bohatě se nám zdokumentuje vliv nesprávného užívání terminologie na tento obor. Vedle spousty knih, jež mají v názvu výrazy *mezinárodní vztahy* či *mezinárodní politika*, najdeme takové dobře známé příklady jako *Politika mezi národy*, *Moc národů*, *Národy a lidé*, *Nejistota národů*, *Jak se národy chovají a Hry, které hrají národy*. Další ilustraci nabízí americká odborná organizace zvaná Asociace mezinárodních studií. Jejím oficiálním raison d'être, jak byl stanovena v prvních číslech jejího čtvrtletníku, je, že organizace „se věnuje systematickému shromažďování poznatků o vzájemném ovlivňování národů“.

¹² Plano a Olton, *op. cit.*, s. 119, 120.

¹³ Tamtéž, s. 120.

Nacionalismus by se měl i zde tak jako jinde osvědčit jako nezlomná síla, a jiná ohniska loajality by proto měla být v soutěži s politickou strukturou, již se říká národ, stát či národní stát, zatlacena do pozadí. Odrázením tohoto syndromu předpokládá a terminologického materiálu, který je obecně příznačný pro školu politického rozvoje, je i to, že původně své snažení charakterizovala jako „budování národa“. Škola „budování národa“ se v rozporu se svým pojmoslovím ve skutečnosti věnovala budování životaschopných států. A až na velmi vzácné výjimky bylo největší překážkou jednoty státu to, že každý stát zahrnuje víc než jeden národ – někdy jich má i stovky. Přehled literatury však příliš neosvětluje, jak by se daly rozdíly psychologické vazby, které dnes spojují části populace státu. V literatuře marně hledáme metody, jimiž by bylo možno na místo skupinových vazeb, jejichž základem jsou takové věci jako pocit zvláštního původu, vývoje a osudu, dosadit loajalitu vůči struktuře státu, jehož obyvatelé nikdy takové společné cítení neměli. Podstatná a síla abstraktních vazeb, které jsou příznačné pro skutečný národ, zůstávají téměř nezměněny, natož aby byly zkoumány. Za předpokladu, že vlivná síla zvaná nacionalismus je ve službách státu, je zbytečné takové abstrakce složitě zkoumat.

Tak jak tomu bylo v případě nahrazování slova *stát* slovem *národ*, je těžké přesně zjistit zdroj tendence ztotožňovat nacionalismus s loajalitou vůči státu. Nepochybně jde o velmi nedávný vývoj, protože samo slovo *nacionalismus* je poměrně novým vytvořením. G. de Bertier de Sauvigny se domnívá, že v literatuře se poprvé vyskytlo roku 1798 a pak se až do roku 1830 neobjevovalo. Z toho, že do konce 19. a začátku 20. století chybělo ve slovnících, lze nadto usuzovat, že se donedávna příliš neužívalo. Všechny příklady jeho původního užívání navíc naznačují, že nacionalismus se spojoval *nikoli* se státem, nýbrž s národem ve vlastním slova smyslu.¹⁴ Přestože neumíme přesně určit, jak potom došlo ke spojení nacionalismu se státem, toto spojení nepochybně vyplývá z tendence ztotožňovat stát a národ. Určité je také hodně posílila rozsáhlá literatura reagující na vzestup militantního nacionalismu v Německu a Japonsku ve 30. letech a na začátku 40. let 20. století.

Německý a japonský nacionalismus tohoto období zaujaly jakožto nápadné příklady toho, jaké fanatické reakce může nacionalismus vyvolat, důležité místo ve všech následujících pracích o nacionalismu.

¹⁴ Viz G. de Bertier de Sauvigny, „Liberalism, Nationalism, and Socialism: The Birth of Three Words“, *The Review of Politics*, roč. 32 (duben 1970), zvláště s. 155–161.

Tyto projevy krajního nacionalismu byly naneštěstí pevně svázaný s loajalitou vůči státu. Nejčastěji se v souvislosti s nimi užívalo slovo *fašismus*, označující doktrínu, která předpokládá bezvýhradnou poslušnost vůči organizačnímu, korporativnímu státu. Ještě výrazněji snad vyjadřuje představu úplné (totální) identifikace jednotlivce se státem jiný rozšířený popisný termín, *totalitarianismus*.

...
Příliš záhy se však zapomnělo na to, že Německo a Japonsko patřily k těm hrozbám, které je možno jasně zatřadit mezi státy národní. Jak bylo uvedeno výše, v takových případech jsou stát a národ v obecném vnímání nerozlišitelně spojeny. Japonsko bylo pro Japonce stejně jako Německo pro Němce něčím mnohem osobnějším a hlubším než teritoriálně-politickou strukturou, již se říká stát; bylo ztělesněním ideje národa, a tedy prodloužením já. Jak to předpokládala fašistická doktrína, tyto státy byly skutečně obecně pojímány jako korporativní organizace, neboť byly ztotožněny s japonským a německým národem. Hitler v *Mein Kampf* napsal: „My jakožto Árijci si tudíž umíme představit stát pouze jako živoucí organizmus národnosti, který nejenom zabezpečuje uchování této národnosti, ale který také dalším cvičením svých duchovních a ideálních schopností vede k její vyšší svobodě.“¹⁵

Mohlo se ale takové emocionálně zatížené pojetí státu uchytit tam, kde se národ a stát v obecném povědomí neztotožňovaly? Jedna kategorie fašismu byla aplikována na Hitlerovo Německo, Tojovo Japonsko, Mussoliniho Itálii, Francovo Španělsko a Peronovu Argentinu. Je ale zřejmé, že u Basků, Katalánců a Galicijců nevyvolaly výzvy ve jménu Španělska velkou citovou odezvu. Ani Peronovo poselství k původem různorodým obyvatelům Argentiny nemělo slednoucí vliv na všechny Argentinance – ve skutečnosti šlo o výzvu učiněnou ve jménu socio-ekonomické třídy a mající rozvrátivé účinky. V Itálii se při první větštině zkoušce, invazi spojeneckých sil, ukázalo, že pocit loajality vůči státu je překvapivě žalostně nedostatečný. Důvodem bylo podle všeho to, že představa jednotného lidu (národní uvědomění) dosud do podvědomí Italů nepronikla v takové míře, jako prosťupovala podobná představa německý a japonský lid.¹⁶ Jelikož badatelé nacionalismu ztotožňovali s loajalitou vůči státu, vůbec nezkoumali, kolik bylo případů, kdy se

¹⁵ *Mein Kampf*, Reynal and Hitchcock, New York, 1940, s. 595.

¹⁶ Podrobněji o tom autor pojednává v „The Political Significance of Ethnonationalism within Western Europe“, *op. cit.*, zvláště s. 126–130.

fanatická oddanost státu rozvinula i bez obecného pojmání státu jako státu jednoho konkrétního národa. Zkušenosti Německa a Japonska zdaleka nenaznačují, že nové státy v zápase o loajalitu zvíťezí, jen ukazují, s jak velkou potenciální silou citových vazeb k vlastnímu národu bude muset multietnický stát bojovat. Německý a japonský nacionalismus byly spíše prorockou předzvěstí rozvoje takových konceptů, jaké představují mj. Ibové, Bengálci, Kikujové, Nágové, Karenové, Laové, Hutuové, Kurdové, Gandové, než konceptů, jakými jsou Nigérie, Pákistán, Keňa, Indie, Barmá, Thajsko, Rwanda, Irák a Uganda.

Mylné ztotožňování nacionalismu s loajalitou vůči státu prohloubilo terminologický zmatek dále tím, že přispělo k zavádění dalších matoucíh termínů. Jelikož pojem nacionalismus je už obsazený, autoři mají problém shodnout se na tom, který termín popisuje loajalitu částí populace státu vůči jejich konkrétnímu národu. Nejčastěji se setkáváme s pojmy jako *ethnicita*, *primordialismus*, *pluralismus*, *tribalismus*, *regionalismus*, *komunalismus* a *provincialismus*. Tento různorodý slovník dále brání pochopit nacionalismus, protože vytváří dojem, že každý z těchto termínů popisuje samostatný jev. Vyhradí nacionalismus pro vyřázení loajality vůči státu (či jak je to běžnější vůči *národu*, kde toto slovo nespřávně zastupuje stát) a k označení loajality vůči národu užívá slova s různými kořeny a zásadně odlišnými konotacemi znamenající zmatek dále nesmírně komplikovat. Každý z uvedených termínů se na zkoumání nacionalismu podepsal svým vlastním negativním vlivem.

Ethnicita

Ethnicita (totožnost jedince s jeho etnickou skupinou) je, pokud jde o její definici, snad ještě chameleontičtějším pojmem než *národ*. Jejím základem je *Ethnos*, řecké slovo označující *národ* v původním smyslu tohoto slova, tj. ve smyslu skupiny charakterizované společným původem. V souladu se základem tohoto slova se dospělo k obecné shodě v tom, že *ethnická skupina* označuje základní lidskou kategorii (tedy nikoli podskupinu). Američtí sociologové ale bohužel začali termín *ethnická skupina* užívat k označení „skupiny se společnou kulturní tradicí a pocitem identity, která existuje jako podskupina širší společnosti“.¹⁷ V této definici je *ethnická skupina* synonymem menšiny, a pokud

jde o vztahy mezi skupinami ve Spojených státech, skutečně se tento výraz užívá v souvislosti s téměř každou rozlišitelnou náboženskou, jazykovou či jakoukoli jinou menšinou.

Definice *ethnické skupiny*, jak ji podávají američtí sociologové, překrucuje původní význam tohoto pojmu přinejmenším ve dvou důležitých detailech. Je jasné, že v tradičním významu původem spřízněné jednotky nemusí být *ethnická skupina* podřízenou částí širší politické společnosti a že může být ve státě dominantním živlem (např. Číňané, Angličané, Francouzi) nebo může pokračovat hranice jednotlivých států (jako Arabové). Za druhé, nerozlišující aplikace termínu *ethnická skupina* na řadu typů skupin zastírá zásadní rozdíly mezi různými formami identity. Nathan Glazer a Daniel Patrick Moynihan v podnětném a často citovaném úvodu ke knize nazvané *Ethnicity* sice odmítají představu, že pojem *ethnicita* označuje pouze menšiny, začlenění několika forem identity do této jedné kategorie však obhajují.

Zjištění, že formy identifikace založené na tak odlišných sociálních skutečnostech, jako je náboženství, jazyk a národní původ, mají něco společného, je tedy do jisté míry oprávněné, takže se razí nový pojem, který se vztahuje ke všem z nich – „*ethnicita*“. A společně mají to, že se všechny staly faktickými ohnisky mobilizace skupiny pro konkrétní politické cíle...¹⁸

Přestože pro studium politiky zvláštních zájmových skupin je taková kategorizace užitečná, na zkoumání nacionalismu měla nepochybně škodlivý vliv. Jedním z důsledků je, že když se badatel probírá tisíci položkami ve všeobecných katalozích, rejstříky k periodikům apod., nemůže si být jistý, zda bude tzv. *ethnická studie* relevantní pro studium nacionalismu. Někdy zkoumaná jednotka skutečně představuje národní či potenciálně národní skupinu. Jindy je to skupina transnacionální (mezi národními skupinami), jako například američtí Indičané. Ve většině případů jde o skupinu, která se k národu ve správném smyslu slova vztahuje maximálně pouze okrajově (například katolické společenství v Nizozemsku). Navíc, přehlédneme-li rejstříky a bibliografie, s nimiž se setkáváme v těch *ethnických studiích*, které se zabývají národní či potenciálně národní skupinou, až příliš často zjistíme, že autor nemá vyjas-

¹⁷ George Theodorson a Achilles Theodorson, *A Modern Dictionary of Sociology*, Thomas Crowell and Co., New York, 1969, s. 135. Podobnou definici viz ve výběru

¹⁸ H. S. Morriese vhesle „Ethnic Groups“ v *The International Encyclopedia of the Social Sciences*, Macmillan and Co. a The Free Press, New York, 1968.

¹⁸ Nathan Glazer a Daniel P. Moynihan, *Ethnicity: Theory and Experience*, Harvard University Press, Cambridge, 1975, s. 18.

něný vztah své práce k nacionalismu. Ti, kdo zkoumají nacionalismus, a ti, kdo zkoumají etniciu, jsou si navzájem zřídka přímosem. Například mezi americkým časopisem *Ethnicity* a *Canadian Review of Studies in Nationalism* nápadně chybí styčné body, pokud jde o: 1. akademickou přípravu přispěvatelů; 2. materiály, k nimž odkazují v poznámkách.

I když autor užívá termín *ethnicia* výhradně v souvislosti s národními skupinami, v důsledku ztotožňování nacionalismu s loajalitou vůči státu má sklon podhodnocovat komparativní přitažlivost etnicity.¹⁹ Avšak zhoubnější dopad má daleko běžnější praxe, kdy se s etnicitou zachází jako s pláštěm pokrývajícím několik různých typů identity. Předpokladem takové sjednocující kategorizace je, že všechny identity jsou téhož řádu. Další komentář ke škodlivým důsledkům tohoto předpokladu ponecháme na pozdější rozbor *primordialismu* a *pluralismu* a zde již pouze uvedeme, že tento předpoklad brání položit zásadní otázku ohledně toho, která z jednotlivých identit člověka nakonec nejlépe obstojí ve zkoušce loajalit.

Antropologové, etnologové a badatelé zabývající se globálními stovnanými jsou ochotnější užívat pojmy *ethnicia* a *etnická skupina* v jejich původním významu, který zahrnuje pocit společného původu.²⁰ Například Max Weber uvádí:

„Etnickymi skupinami“ budeme nazývat ty lidské skupiny, které mají subjektivní přesvědčení o svém společném původu..., toto přesvědčení je jisté důležité pro utváření skupiny; na tom, zda existuje objektivní pokrevní vztah nebo ne, naopak nezáleží. Etnická příslušnost (*Gemeinschaft*) se liší od příbuzenské skupiny právě tím, že je předpokládánou identitou...²¹

Tato definice jako by ztotožňovala *etnickou skupinu* a *národ*, a jak bylo uvedeno výše, Weber tyto dva pojmy skutečně spojoval.²² Na jiném místě však mezi nimi provádí důležité a užitečné rozlišení:

¹⁹ Viz například: Peter Busch, *Legitimacy and Ethnicity*, D. C. Heath and Co., Lexington, Mass., 1974. Ethnicita se v této knize týká specifické populace Singapuru na složku čínskou, malajskou a jiné a nacionalismus se týká identifikace se singapurským státem.

²⁰ Viz například: Tomotshu Shibutani a Kian Kwan, *Ethnic Stratification: A Comparative Approach*, Macmillan and Co., New York, 1965, s. 47. V jejich definici tvoří etnickou skupinu „ti, kdo se mají za stejné díky svému společnému původu, reálnému či fikтивnímu, a které takto chápou jini“.

²¹ Max Weber, *Economy and Society*, d. 1, red. Guenther Roth a Claus Wittich, Bedminster Press, New York, 1968, s. 389.

²² Weber, *op. cit.*, s. 395.

Idea národa bude pravděpodobně zahrnovat představy společného původu a zásadní, i když často neurčitě homogenní. „Národ“ má tyto představy společně s pocitem solidarity etnických společenství, který je také jak jsme již viděli [Kap. V, 4], spojen z různými zdroji. *Pocit etnické solidarity však sám o sobě nevytvrdí „národ“*. Je nepochybné, že i Bělorusové měli vedle Velkorusů vždy pocit etnické solidarity, přestože dokonce ani dnes by si nejspíše nečinili nárok kvalifikovat se jako samostatný „národ“. Poláci z Horního Slezska až donedávna v podstatě necitili solidaritu s „polským národem“. Cítili se být oddělenou samostatnou skupinou vedle Němců, avšak pro ostatní byli pruskými poddanými a ničím jiným.²³

Weber tu jasně mluví o populaci ve stadiu před ustavením národa, tedy o tom, co jsme výše označili jako potenciální národy.²⁴ Uvádí příklady lidu, který si ještě neuvědomuje přínaléžitosť k širšímu etnickému žvilu. Skupinové vědomí, o kterém hovoří – ona poněkud nízká úroveň etnické solidarity, již cítí část etnického žvilu v konfrontaci s žvillem cizím –, nemusí být politicky příliš důležité a má blíže spíše ke xenofobii než k nacionalismu. Pokud představuje krok v procesu formování národa, svědčí o tom, že skupina lidí musí nejdříve vědět, co etnický *nejsoi*, než může vědět, co *jsou*. K Weberovým příkladům tak můžeme přidat také Slováky, Chorvaty a Slovincce, kteří si v rámci habsburské monarchie uvědomovali, že nejsou ani Němci, ani Maďaři dávno před tím, než získali pozitivní představu své etnické či národní identity. V takových případech zůstává smysluplná identita pozitivní povahy omezena na místo, oblast, rod či kmen. Příslušníci si tedy nemusí být vědomi přínaléžitosť k etnické skupině. Totéž tvrdí Ernest Barker o každém lidu do 19. století:

Sebeuvědomění národů je produktem 19. století. To je věc prvotně důležité. Národy již existovaly; ve skutečnosti tady byly po celá staletí. V lidském žvilu však nezáleží na tom, co zkrátka „existuje“. Načem skutečné a v konečném důsledku záleží, je to, co je vnímáno jako představa a co je jakožto představa obdařeno emoci, dokud se to nestane věcí a odrazovým můstkem k jednání. Ve světě jednání motivují pouze vnímané představy; národ musí být jak faktem, tak představou, má-li se stát dynamickou silou.²⁵

Kdybychom Barkerovu formulaci pouze mírně upravili – přičemž význam zůstane přesně zachován –, mohli bychom říci, že národ je sebe

²³ Weber, *op. cit.*, s. 923.

²⁴ Viz výše, pozn. 10.

²⁵ Ernest Barker, *National Character and the Factors in Its Formation*, Methuen, London, 1927, s. 173.

si uvědomující etnická skupina. Antropolog či jiný vnější pozorovatel může etnickou skupinu snadno rozlišit, dokud si však své skupinové jedinečnosti nejsou vědomi její členové, je pouze etnickou skupinou, nikoli národem. Zatímco etnická skupina tedy *může* být definována zvenčí, národ se *musí* definovat sám.²⁶ Uživání termínu etnická skupina či etnicita v souvislosti s jednotlivými typy identit tedy znejasněje vztah mezi *etnickou skupinou* a *národem* a vědecké práci bere vynikající termín vypovídající jak o národech, tak o potenciálních národech.

Primordialismus

Primordialismus, další běžná náhražka za nacionalismus, se obvykle spojuje s Cliffordem Geertzem, přestože profesor Geertz přiznal, že se v této věci inspiroval u Edwarda Shlise.²⁷ Geertz navíc ve skutečnosti nepsal o primordialismu, ale o primordialních citových postojích. Plurál tu není nahodilý, protože Geertz nepojímá problém souperičí loajality dichotomicky jako loajalitu vůči státu na jedné straně a loajalitu vůči národu na straně druhé. „Primordiální citové postoje“ či „primordiální vazby“ vnímá jako několik různých a pouze někdy se překrývajících jevů. Psychologické vazby vycházející ze společného jazykového, rasového, kmenového, regionálního či náboženského pozadí jsou v Geertzově přístupu zcela oddělitelnými, i když často se navzájem posilujícími základními identitami.

Jak je zřejmé z toho, co jsme uvedli v souvislosti s etnicitou, Geertz není rozhodně jediný, kdo chápe základní vazby jako různorodé. Konflikt mezi Valony a Vlány například někteří autoři charakterizují jako v podstatě jazykový, protože tu není přitomen žádný snadno rozpoznatelný náboženský či jiný rozdíl; oproti tomu problém v Severním Irsku se zpravidla označuje za náboženský, protože tam nenacházíme žádný problém jazykový či rasový; problém v Singapuru se často popisuje jako

²⁶ Jak uvedl Charles Winick v *Dictionary of Anthropology*, Philosophical Library, New York, 1956, s. 193, pokud jde o *ethnos*: „Skupina lidí spojených jak národností, tak rasou. Příslušníci skupiny tyto vazby obvykle přijímají nevědomky, ale lidé zvenčí pozorují jejich homogenitu.“

²⁷ Clifford Geertz, „The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States“ v Clifford Geertz (red.), *Old Societies and New States*, The Free Press, New York, 1963, zvláště s. 109 (český překlad: „Integrační revoluce: Primordiální postoje a občanská politika v nových státech“, přel. H. Hrnčíčková, v Clifford Geertz, *Interpretace kultury*, Sociologické nakladatelství, Praha, 2000).

rasový, protože mezi typickým Malajcem a Čínanem jsou viditelné rozdíly; indonéské problémy identity se nezřídka chápou jako regionální kvůli zřetelně ostrovnímu charakteru tamní geografie; sebeidentita Tchajwanců se zpravidla chápe jako etnická jenom proto, že mezi Tchajwancem a pevninským Činanem není žádný jasný rozdíl. Otázkou však je, zda každý z těchto příkladů ve skutečnosti představuje zvláštní druh, nebo zda není jejich charakterizace jako něčeho v podstatě náboženského, jazykového atd. důsledkem toho, že se konkrétní manifestace národa mylně pokládají za jeho psychologickou podstatu.

Každý národ má samozřejmě konkrétní charakteristiky; jakmile jsou rozpoznány, lze jej tedy popsat konkrétně. Německý národ lze popsat z hlediska počtu jeho příslušníků, náboženské skladby, jazyka, místa a řady jiných konkrétních faktorů. Žádný z těchto prvků však není pro německý národ nutně podstatný. Podstata národa je, jak už bylo uvedeno výše, otázkou sebeuvědomění či sebe-vědomí. Řadu problémů spojených s definicí národa lze připsat právě na vrub tomu, že národ je skupina, která definuje sama sebe. Proto užívají vědci jako Ernest Barker, Rupert Emerson, Carlton Hayes a Hans Kohn při analýze a popisu národa důsledně termíny *sebeuvědomění* a *sebe-vědomí*. Právě tato skupinová představa spřízněnosti a jedinečnosti je podstatou národa a konkrétní charakteristiky jako náboženství a jazyk jsou pro národ důležité pouze do té míry, v níž přispívají k této představě či pocitu skupinové sebeidentitativy a jedinečnosti. Stojí za zmínku, že národ může ztratit či změnit některou ze svých vnějších charakteristik, případně i všechny, aniž tím přijde o pocitování zásadní jedinečnosti, které ho činí národem. Irové a Skotové tak mohli ztratit svůj jazyk, aniž přitom ztratili své přesvědčení o zvláštní národní identitě. Podobně mohou Židé zpřerušit své spojení s judaismem, a přitom zůstat zcela vědomě svázáni s židovským národem. V době, kdy tradiční kroje, obřady a jiné obyčeje, které dříve člověku zvenčí pomáhaly rozpoznávat různé národy, ustupují vzrůstající globální konformitě, je onen nacionalismus v pravém smyslu ve skutečnosti zjevně na vzestupu. Konkrétní charakteristiky proto nepředstavují podstatný faktor, a přestože byly všechny shora uvedené situace identifikovány jako v podstatě jazykové, náboženské, rasové atd., ve skutečnosti jsou těchto druhů a v konkrétním důsledku jsou odvozeny z rozmanitých národních identit.

Sklon mylně pokládat konkrétní manifestace národa za jeho psychologickou podstatu vysvětluje několik důvodů. Jedním faktorem je, že konkrétní prvky jsou nejnázve viditelné a pojmově uchopitelné.

Televizní komentátor, zpravodaj, a dokonce i vědec navíc konkrétní věci nejenom nejsnadněji vnímají, ale také je snadněji ve srozumitelné formě tlumočí posluchačům. Svou roli tu hraje také nový důraz, který se ve vědě klade na kvantifikaci, kdy se výzkumníci ve svém úsilí nadmíru zaměřují na kvantifikovatelné determinanty naciona-
lismu.²⁸

Vinu však nelze svalovat pouze na lidi zvenčí. Ke zdůrazňování viditelnějších prvků mohou přinejmenším třemi způsoby přispívat i ti, kdo jsou do konfliktů národní identity zcela vtaženi. Určitá specifická charakteristika národa se často stává ohniskem národního zápasu a v takovém případě se o ní tvrdí, že je od národa jako takového neod-
dělitelná. Například Ukrajinci, frankofonní Kanadané a určité národní skupiny v Indii a Pákistánu trvají na tom, že je třeba zachovat jejich jazyk, protože jinak se jejich národní identita vytratí. „Primordální imperativ se v těchto případech tedy popisuje jako jazykový. Jak už ale víme, některé národy přišly o svůj jazyk, aniž při tom přišly o národní vědomí. Zvlášť případné je tu zmínit se o tom, že navzdory tomu, že totéž tvrdili o spojení jazyka a národní jedinečnosti iští nacionalisté 19. a začátku 20. století, většina Irů pokusy o vzájemnější gaelštinu po získání nezávislosti odmítla, a přesto si jasně udrželi národní identitu.²⁹ Druhým prvkem, který tu hraje roli je to, že lidé jednoho národa mají tendenci využívat jako těsnopisnou zkratku popisu složitéjšího souboru kritérií, jimiž se odlišují od jiných skupin, jedinou vlastnost. A tak jsou pro lidi skotského a anglického původu v Severním Irsku Irové „katolíci“. Při pohledu z druhé strany dostaneme „Prods“. Pozorovatel tak snadno nabude mylného dojmu, že celou věc je možno redukovat na náboženský zápas, přestože ve skutečnosti jde o rozdíly

²⁸ Poněkud neobvyklé tvrzení ohledně mýtu, do jaké byl již nacionalismus podroben moderní analýze, viz v *New York Times*, 16. březen 1971. Ide o recenzi ohlašující studii Karla Deuschle, Johna Plattra a Ditera Senghase, která rekapituluje 62 poctle autorů, hlavních úspěchů v behaviorálních a sociálních vědách od roku 1900“. Uvádí mi: „kvantitativní modely nacionalismu a integrace (matematické zkoumání nacionalistických reakcí)“. Jako autoři jsou uvedeni K. Deuschel, B. Russett a R. L. Merritt a doba vzniku těchto modelů je datována lety 1942–1967.

²⁹ Jiným zajímavým příkladem jsou Baskové. Přestože míra jejich nacionalismu je zjevně velmi vysoká, ze všech nekatolických jazykových skupin ve Španělsku mají nejmenší zájem o možnost získat vzletláni ve svém jazyce. Tento postoj se odrazil v průzkumu veřejného mínění, který uvádí Milton da Silva v *The Basque Nationalist Movement: A Case Study in Ethnic Nationalism* (nepublikovaná disertace, University of Massachusetts, 1972).

v základní národní identitě.³⁰ Třetí a důležitější ohled, který je třeba zmínit, je v podstatě psychologickou záležitostí. Zdá se, že lidé zúčastnění v konfliktu národních identit mají potřebu vyjádřit a vysvětlit své emocionální reakce na jinou skupinu „logičtější“ a konkrétnější formou. *Dojem* či *pocit* jedinečnosti, který mezi nimi vyvstává přehradu, je třeba přetlumocit do jasnější podoby, například do rozdílné v náboženství, zvyků či jazyce. S tím bezpochyby souvisí zjevně obecné pocitované nutkání „ospravedlnit“ své předsudky (tj. emocionální reakce na cizí podněty) tím, že se druhé skupině připíše snadno vnímatelné (či snadno mylně vnímané) rozlišující atributy.

Nehledě na to, že popisování uvedených situací jako například v podstatě jazykových, rasových či náboženských zasílá základní příčinu a psychologickou hloubku daného problému, znamená také stejné nebezpečí, o němž jsme hovořili v souvislosti s užíváním řady různorodých termínů, jako je například *emnicita*: je tu nebezpečí, že potom usoudíme, že každý termín označuje zvláštní jev. Analýzy, které zdůrazňují nějaký konkrétní prvek, často zpestitují výrazy jako „kulturní nacionalismus“, „náboženský nacionalismus“ nebo „jazykový nacionalismus“. I když kladem těchto termínů je, že upozorňují na přítomnost nacionalismu, vyzývají dojem, že jde pouze o jeden z několika různých druhů, který by nepřezil zánik konkrétních faktorů.

Užívat slovo *primordialismus* je tedy lepší než užívat výraz „primordální cíové postoje“ přinejmenším v tom, že toto slovo dále neroztrhuje představu národa. Hlavní kritika primordialismu spočívá v tom, že jeho naznačování primitivnosti vyzývá tak jako v případě *tribalismu* dojem, že zmizí s postupem modernizace. „Moderních“ společností jako by se vůbec netýkal. Z výčtu evropských států, v nichž se v poslední době objevilo národnostní napětí, je však zřejmé, že národní vědomí se neomezuje na Třetí svět. Problémy vycházející z rostoucího národního vědomí části populace nedávno zažily Sovětský svaz, Rumunsko, Kypř, Československo, Jugoslávie, Itálie, Francie, Španělsko, Švýcarsko, Belgie a Spojené království. Také „černý nacionalismus“ ve Spojených státech a nepokoje frankofonních Kanadánů v Kanadě dokládají, že industrializace, vyspělé komunikační systémy,

³⁰ V rozporu s tím, co tvrdí většina analýz, se nepokládají za Iry obě strany v konfliktu. Jak vyplývá z průzkumu veřejného mínění, za Iry se pokládá méně než 50 % obyvatel. Podrobnosti viz v „Nation-Building or Nation-Destroying“, *op. cit.*, s. 339–341, a „Ethnonationalism in the First World“, *op. cit.*, s. 40–41.

vysoké hodnoty ukazatelů vzdělání ve světovém srovnání a impozantní hrubý národní produkt nejsou pojistkami proti napětím vycházejícím z rostoucího národního vědomí.

...

Subnacionalismus

Je přehodnotit, že výčet nepatřičných náhražek nacionalismu můžeme ukončit právě *subnacionalismem*. Připustme, že uživatelé tohoto termínu jím alespoň naznačují své povědomí o tom, že mají co dělat s něčím, co se přibližuje nacionalismu. Ve svém jasném předpokladu, že nacionalismus je ve službách státu a v odsunutí loajality vůči etnické či národní skupině do druhého řádu jevů, je však *subnacionalismus* nepřekonatelný. Jako takový je přítakáním konečnému vítězství loajality vůči státu nad loajalitou etnickou.

Kde je dnes zkoumání nacionalismu? V tomto světě Alenky v kraji divů, v němž národ obvykle znamená stát, národní stát obvykle znamená mnohonárodní stát, nacionalismus loajalitu vůči státu a etnicita, primordialismus, pluralismus, tribalismus, regionalismus, komunismus, provinčialismus a subnacionalismus pak obvykle loajalitu vůči národu, by nás nemělo překvapovat, že podstata nacionalismu zůstává v zásadě neprozkoumána. Nedbaly slovník ve skutečnosti předem vylučuje i realistické zhodnocení velikosti revolučního potenciálu nacionalismu. Nacionalismus, který není jako nacionalismus rozpoznán, bývá v literatuře o politickém vývoji buď ignorován, nebo dezinterpretován. Je-li identifikován pod nesprávným označením, je pomíjen jako něco, co zmizí s pokrokem modernizace, či odmítán jako něco příliš odpudivého, co nelze tolerovat. Dokud bude nacionalismus nerozpoznán a dokud se mu bude dávat řada různých jmen, jeho důsledky zůstanou pravděpodobně nepochopeny. A nebude-li rozpoznán on sám a jeho důsledky, nelze doufat ve větší porozumění jeho podstatě.

I když je nedbalá terminologie hlavním prvkem přispívajícím k nejednoznačnosti, která nacionalismus obklopuje, je také odrazem jeho těžko postižitelné podstaty. Jak si dobře uvědomují filosofové, ve sféře abstrakce nachází terminologická bezstarostnost úrodnou půdu. Abstraktní, iluzorní povaha národního pouta sama brání vědeckému zkoumání. Proto se může stát, že kvintesence nacionalismu bude lidskému poznání i nadále unikat. Ladis Kristof ve svém velmi podnět-

ném článku píše, že na jevy tohoto typu se vědecká forma zkoumání možná nehodí. Možná se ukáže, že rozborů a logika, i když jdou ruku v ruce, jsou při zkoumání smyslových loajalit nejenom neadekvátní, ale také zavádějící. Rupert Emerson, jehož vědecká obětavost a citlivé vhlady do problematiky nacionalismu přinášejí užitek každému, kdo se nad jeho pracemi zamýšlí, vyjádřil v podstatě tyž pocit na několika úvodních řádcích k impozantnímu zkoumání prvků, které nacionalismus nejčastěji doprovázejí:

To nejjednodušší, co lze o národě říci, je, že je to soubor lidí, kteří cítí, že jsou národem; možná, že když dospěje celá jemně utkaná analyza k závěru, nakonec neobjeví nic jiného. K tomu, abychom se dostali dále, je nutné pokusit se národ rozčlenit a pro samostatné zkoumání izolovat síly a prvky, jež se zdají mít největší vliv na vytváření pocitu společné identity, který spočívá v jeho základech, pocitu existence mimořádně důležitých národních „my“, jež se odlišuje od všech ostatních, kteří tvoří cizí „je“. To je nutné přitisknout mechanický proces, protože nacionalismus je tak jako jiné hluboké emoce jako láska a nenávisť čímsi víc než součtem částí, které dovoluují chladnou a racionální analýzu.

Z Emersonových slov vyplývá, že základním nezbytným předpokladem lepšího porozumění nacionalismu může být jistá dávka pokory. Určité pochýbnosti o vlastní schopnosti proniknout do jeho nejvnitřnějšího jádra mohou být nakonec pro získání vhladu do fenoménu nacionalismu přínosnější než sebejistota. Uznání, že úplně pochopěná může i nadále unikat, je nejlepší zárukou toho, že si člověk uchová náležitě vnímání komplexnosti tohoto předmětu a nebude, jak se to často stává, zaměřovat nejviditelnější projevy s podstatou. Připustíme-li, že neumíme vysvětlit kvintesenci nacionalismu, nemusíme tím ještě vylučovat pokrok v porozumění. I ve zcela fyzické oblasti učinili lékaři velký pokrok v porozumění. I ve zcela fyzické oblasti je akce na stimuly, přestože zůstávali v nevědomosti o jeho základní příčině a podstatě. Nejdříve ale bylo nutné melanom rozpoznat a odlišit od jiných jevů. Podobně je nezbytnou podmínkou lepšího pochopení nacionalismu: 1. aby byl rozpoznán; 2. aby byl jako nacionalismus identifikován právě a pouze on.

Přeložila Jana Ogrocká